

TASAVVUF İLMİNDE HZ. PEYGAMBERİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Ali TENİK*

Atıf@ Tenik, A, (2017), Tasavvuf İliminde Hz. Peygamberin Rolü, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 37, s. 9-30.

Özet

Bu makalede Hz. Peygamber'in tasavvuf ilmi üzerindeki rolü ve tesiri ele alınmaktadır. Tasavvuf ilminin oluşmasında temel harç, Allah'ın kelâmı olan Kur'an ve Peygamber'inin (s.a.s.) söz ve hâlleridir. Bundan dolayı sûflerin söz ve hâllerinden de daima Kur'an'ın ve sünnetin kokusu yayılır. Sûfler, bu iki değeri, hayatlarının her yönünde anlamaya ve yaşamaya çaba göstermektedirler. Onlar, Kur'an üzerinde tefekkür edip onunla ünsiyet kurarken, O yüce kelâmın, Peygambere "*Sen yüce bir ahlâk üzerindesin*" hitabının hakikatiyle hâl yaşarlar. Tasavvufî anlayışta, Allah'ın "*Kitab*"ının hükümleri, ancak Peygamber'in (s.a.s.) "*sünnet*"iyle insan idrakine kâmil anlamda ulaşır. Bu yüzden Peygamberin söz ve fiilleri, Müslüman'ın her seviyedeki davranışının normunu teşkil eden ilâhî ilmin kendisidir. Kısacası sûfler ilimlerini tıpkı Hz. Peygamberin takip ettiği yolla Allah'la hemhâl olarak ve yaratılan eşyayı müşâhede ederek kazanırlar.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Hz. Peygamber, ilim, tasavvuf, sûfler.

The Role Of The Prophet Muhammad In The Knowledge Of Sufism

Abstract

This paper presents the role and influence of the Prophet Muhammad on the knowledge of Sufism. The main mortar, which composes of the Sufi knowledge, (*ilm*) is Qur'an-the words of Allah, the sayings as well as conditions and states of His Prophet (peace be upon him). Therefore, the sayings and conditions of the Sufis always spread the smell of Qur'an and *sunnah*. The Sufis endeavor to live and understand these two values in every aspect of their lives. While they reflect on Qur'an and ensure familiarity with it, they live through the truth (*haqiqat*) of the addressing of the God Almighty "... indeed, you are of a great moral character." According to the Sufi perspective, the decrees of Allah's book could only be understood

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı, alitenik@harran.edu.tr

perfectly through the *sunnah* of the Prophet by the humanbeing comprehension. For this reason, the sayings and practices of the Prophet are themselves the divine knowledge (*ilm*), which establish the norm of Muslim's behavior at every stage. In brief, the Sufis obtain their knowledge by being with Allah and observing the created object through following the way just like the Prophet does.

Keywords: Qur'an, Prophet Muhammad, knowledge (*ilm*), Sufism, Sufis.

Giriş

Tasavvuf, bilgiyi ve bilmeyi var olmanın ilkesi, insanı da bilginin ve bilmenin öznesi yaparak, insanın hayatının tümünü ilâhî bilgiyle şekillenmesini istemektedir. Bunun içindir ki, tasavvuf, kelâm ve fıkıh gibi ilahiyat ilimlerinin öngördüğü metodolojik ve tek düze Müslümanlık anlayışı yerine, ilâhî bilgiyle bütünleşmiş özgür bir bireyin yetişmesini gaye edinir. Tasavvufta bilgi, diğer ilahiyat bilimlerinde olduğu gibi herhangi bir konuda sahip olunan enformatik şeyler değildir. Tasavvufta hedeflenen hakikat; yaşanan ve olunan şeydir. Çünkü insanın yeniden ihyâsı ya da Allah'la benlik kazanması aslında bilme veya anlamının ötesinde bir varoluştur. Bu yüzden tasavvufta Allah'ı bilmek ve tanımak, kişinin kendini Allah'ta yok/fenâ etmesiyle gerçekleşir. Tasavvufta insanın "mutlak ben" ortaya koyması "yok"luk bilgisiyle gerçekleşir. "Yok" olma bilgisi, hayatî ve var olmakla ilgili bir bilgidir. Yani Allah'ı tanıma ve O'nda "yok" olmanın hakikatidir. Bu yokluk, varlık olarak tamamen silinmek değil, beşerî "ben"i hiçleyerek "bekâ" hakikatiyle Allah'la yeniden dirilmektir. İlâhî bilgiyle elde edilen "mutlak ben" olmadan insanın "kişilik" kazanması mümkün değildir. Yani önemli olan insanın mahv/yok olma gerçeğini yaşamasıdır, yoksa nahv/gramer bilgisini edinmesi değildir. Eğer insan mahv bilgisine sahipse, korkusuzca engin denizlere dalıp inci mercan toplayabilir.¹

Güneşin aydınlığı gibi Allah bilgisiyle aydınlanmak için, gece karanlığına benzeyen beşerî beni yok etmek kaçınılmaz bir gerçektir. Yani bakırın kimyada eritilmesi gibi, insanın kendi varlığını Allah'ın varlığında eritmesi gerekir.² Tasavvufta insanın sahip olduğu bilginin değeri, ortaya konulan hâl/eylem ile orantılıdır. Yaratılış gayesi doğrultusunda yaşamadıkça bilgi donanımının hangi derecede olduğu önemli değildir. Tasavvuf insanı önce "kendi" bilgisine yönlendirir ve daha sonra da "dış dünyaya" yönlendirir. Çünkü insanın "kendini" ve "varlıkları" bütün boyutları ve delilleriyle bilmedikçe kendindeki ve dış dünyadaki bilgileri algılaması, idrak etmesi mümkün değildir. Bütün varlıkları ilâhî murad

¹ Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî , *Mesnevî Şerif*, çev. Veled İzbudak, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004. I, 2835-40.

² Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 3020-24.

gereğince tam olarak algılamak bilginin kendisidir.¹ Zira tasavvufî anlayışın esası; yaratılan her mevcûdâtteki bilgiyi bilmek, bu ilâhî ilme iman etmek ve bu ilimle hâl ortaya koymaktır.

Tasavvufta bilgi, bütün varlıkların Allah'tan geldiğine kesin bir şekilde inanarak, başka bilgi araçlarına ilgi duymadan, tüm varlıktaki/eşyadaki ilâhî bilgiye ulaşmaktır. İşte bu "ilm-i ilâhî" denilen hakîkî ilimdir.² Tasavvufta bilgiyle donanmak için, inanç sistemine salt akıl ya da pozitivist akıl ile girmek mümkün değildir. Tasavvufî bilginin akli, "Kur'ânî akıl" ya da "imânî akıl"dan başka bir şey değildir. Tasavvuf bilgisinde, "imânî akıl/Kur'ânî akıl" olmazsa eşyadaki ilâhî bilgiye ulaşmak olanaksızdır. Bu akıl sahibi dışındakiler, Allah'ı hakkıyla tanıyamaz. Çünkü akıl, insan için bir alettir. İnsan bu aletle kendisine tanıtılanı tanır. Zira akıl yalın şekliyle bizzat Allah'ı tanıyamaz, ancak ilâhî feyizle nemalanırsa Allah'ı tanıyabilir.³

Tasavvufun bilgi anlayışı agnostik/bilinmezlik anlayışının tamamen ötesindedir. Zira Allah, her varlıkta, her cihette, her zaman ve mekândadır, kısacası yaşamsal alanın her yerindedir. Allah'tan vahy yoluyla ve nesnelere üzerinden gelen bilgi, yani Allah'ın yarattığı bütün eşyaya tecellî/yansıtmasıyla mü'minin kalbine gelen her bilgi, en açık ve en güvenilir olan bilgidir.⁴ Allah bilgisi, yağmurun semâdaki saf hali gibidir, o fitrî, berrak ve durudur. Hiçbir dış etkenden etkilenmemiştir. Beşerî düşünce ve fikirlerden etkilenen diğer ilimler, düştüğü toprağa göre farklı tat ve renklere bürünen yağmur suyu gibi saflığını, berraklığını kaybederken,⁵ Allah'tan kalbe gelen bilgi ise, bütün beşerî mizacın etkilerinden uzaktır. Bu bilgi, iddia edildiği gibi, tecrübî olması hasebiyle başkasına aktarılamayan bir bilgi değil, bizzat yaşanan ve bir ayna gibi diğer insanlara yansıtılan bir bilgidir. Tıpkı, "el-Mü'min" olan Allah'ın mü'minlere ayna olduğu gibi,⁶ mü'min olan da, diğer insanlara her hâliyle aynalık yapan kişidir.

İlim, Allah'tan gayrisini unutup, Allah'ı gereği gibi bilmektir.⁷ İlim, insanın eşyanın hakikatlerini; nitelik, nicelik, cevher ve zâtıyla masîva/maddeden soyutlanmış olarak düşünmektir. Buda eşyanın hakikatlerini Allah'ın dileği gereğince kapsamlı bir şekilde kavrayıp idrak

¹ Ragıb el-İsfahanî, *el-Müfredâd fî garibi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s. 513; Fârâbî, *Kitâbu'l-mille*, Dârü'l- Maşrık, Beyrut ts., s. 47.

² Ebu Hamid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâuUlûmiddin*, Beyrut 1983, I, 104.

³ Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, Beyrut 1992, s. 96.

⁴ William Chittich, *The Sufi Path of Knowledge Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination* Albany, State Univestiy of New York Press 1989, p. 148.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, V, 147-148.

⁶ Ebû Davûd, *Edeb*, 49; Tirmizî, *Birr*, 18.

⁷ Seyyid Yahya Şirvanî, *Şifaü'l-esrâr*, haz. Mehmet Rıhtım, Sufi Kitap, İstanbul 2011, s. 292.

etmektir.¹ Yani eşyanın hakikatini ilahî hüküm gereğince bilmek, tanımak ve onlardaki ilim nûruyla yaşamaktır.² Onun için ilim, diğer ibadetlerden daha şerefli ve daha önemli bir makamdadır. Zira Allah, kitaplarını ve peygamberleriyle birlikte kendi ilmini öğretmek için göndermiştir. Allah'ı bütün hayatıyla bir bütün yaşamak/ibadet ancak ilim sayesinde gerçek anlamıyla yerine getirilebilir ve faydalı olur.³ Bu yüzden ilim, gerçek yol göstericidir.⁴ Aslında ilim, ma'rifete kılavuzluk/yol göstermektedir.⁵ Bu gerçek kılavuza ulaşmanın ilk adımı, benlikten ve gayr-ı ilâhî olan her şeyden arınmaktır. Bunu gerçekleştiren kişiler, "Hakk'tan Hakk" a doğru sefere çıkanlardır. Bu kişiler, Allah'a olan seyirleri neticesinde, Hakk'tan başka bir varlık görmezler. İlâhî aydınlanmayla onların ağızından dökülen sözler; ister "O, Hakk'tır" desinler, ister "ben Hakk'ım" desinler, aslında bu iki ifadeyle aynı şeyi kastetmek istediklerini söylerler.⁶ Bu hakikat, "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır..."⁷ ve "Allah'tan geldik yine dönüşümüz O'nadır"⁸ gibi ilahi hükümlerde yerini bulmaktadır. Bu ilâhî hakikatleri algılamayanlar, Allah'ı bütün hücreleriyle ve varlık evreninde varolan bütün nesneyle okuyanların dilinde dökülen "ene'l-Hakk" sözünü "akıl ötesi alan" düzeyinde "otantik laflar" olarak algırlar. Aynı şekilde bu kişiler, Allah'ı gereği gibi idrak edip O'nunla bütünleşenlerin sinelerindeki ilâhî nûru da algılayamazlar.⁹ Bu ifadeleri anlamayanlar, göklerde ve yerde bulunan ve Hakk üzere yaratılan her şeyin Allah'ı, Allah'ın muradı gereğince ilimle andığını, bu ilimle Allah'a teslimiyet gösterdiğinin¹⁰ farkında değillerdir. Şu gerçeği de unutmamak gerekir ki, hiçbir ilâhî isim yoktur ki insana dokunup hükmünü onun üzerinde göstermemiş olsun.¹¹ Zira onlar bilmezler ki, isim müsemmayı tanımaktan başka bir şeye sahip değildir. Bu gerçek şu şekilde açıklanabilir; "bal" kelimesinin ne bir tadı vardır, ne bir yiyecektir, ne de kişiyi doyurur. "Bal" kelimesi insana "bal"ın bir yiyecek olduğunu ve karın doyurduğu fikrini verir. Ancak kişi "bal"ı tadınca, lezzetine varınca, onun nasıl bir nimet olduğunu anlar. Bunun içindi ki, asıl varlık sahibinin müsemma olduğu gerçeğini bilmek gerekir.

¹ Gazâlî, *er-Risâletü'l-Ledûnniyye*, Mecmû'atu'r-resâil içinde, thk. İbrahim Emin Muhammed, Mektebetü't-tevfikiyye, Mısır 1328, s. 4-5

² Gazâlî, *el-Mutasfâminilm'lusûl*, Mektebetü't-tevfikiyye, Mısır 1328, s. 25; *İhyâ*, I, 28.

³ Gazâlî, *Miyâru'l-İlim*, Resâil içinde, s. 27-28.

⁴ Gazâlî, *Minhâcü'l-'abidîn*, Beyrut 1994, s. 15-16.

⁵ Ahmed Takane, *Baba Tahirê Hemedânî, Jıyan û Berhemî*, Aras Yayınları, Erbil 2007, s. 53.

⁶ M. Şebusterî, *Gülşen-i Râz*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 47.

⁷ Bk. Kasas, 28/88.

⁸ Bakara, 2/156.

⁹ Toshiko Izutsu, *İslamın Mistik Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 124.

¹⁰ Bk. Hadîd, 57/1; Haşr, 59/1; Saf, 61/1; Cuma', 62/1; Teğâbûn, 63/1.

¹¹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, II, 156.

Bilgi, Allah'tan Peygamberler vasıtasıyla insanlara gelen, yani onları hayatın her aşamasında her yönünde yönlendiren bütün hakikatlerdir. Çünkü peygamberler, insanlara “Ben, size Rabbimin mesajını iletiyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum”¹ ikazında bulunmuşlardır. Aynı şekilde Allah'tan gelen her vahiy bir bilgiye dayalıdır: “Andolsun ki, Biz onlara bir bilgiye dayanarak açıkladığımız kitabı iman edecek bir topluluk için hidayet ve rahmet olarak gönderdik.”² Yani Allah'a iman edenler, kendilerine ilim verilen kişilerdir. Kitabın ifadesiyle: “Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar...”³ ancak Allah'ın bilgisini gereği gibi idrak edip yaşayabilenlerdir. Aynı şekilde iman ile bilgi Kur'an'da özdeş olarak açıklanır.⁴ Allah, bilinmesini dilemedikçe hiçbir bilginin de bilinmesi mümkün değildir: “Onlar, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.”⁵

İnsanı Allah'a götürmeyen hiçbir bilgi, “ma'rifet/bilgi” olarak vasıflandırmak mümkün değildir.⁶ Bilgi/ma'rifet, mü'minin Allah konusunda tam kemâle ermesi, istikâmet kazanması, ilâhî sırlara ulaşmasının yoludur.⁷ İnsanın Allah'la ünsiyetini sağlayan ilimdir. Zira ilim vecdi, vecd de Allah'a ulaştırır hakikati ortaya çıkarır.⁸ Her nesne varlık iksirini Yaratıcıdan aldığı gibi, her faydalı bilgi de Allah'tan gelmektedir.⁹ Mü'min birey, bilginin “objesi” olarak Allah'ı görürken, Allah'ın bilgisi olan “ma'rifetullah” a bir sınır koymak mümkün değildir. Fakat insanın Allah karşısındaki fakrı, Zât'ın mutlak sonsuzluğunda daima “bilinmez” olarak kalacaktır.¹⁰ Yani her bilgi yeni bir bilinmezliği beraberinde getirecek ve Zât'a perde olmaya devam edecektir. Ve insan sürekli olarak Allah'ın ilmine vakıf olmayı büyük bir susamışlıkla yerine getirecektir.¹¹ Mü'min, ilme olan susamışlığını Allah'ın koyduğu hadler çerçevesinde amel ortaya koyan ve her konuda üsvetü'l-hasene bir hâl yaşayan Hz. Peygamber (s.)'in ilmiyle ancak giderebilir.

1. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İlimdeki Rehberliği

Tasavvuf anlayışında, Hz. Peygamber (s.a.s.) ontolojik olarak âlemin, mahlûkatın varoluş sebebi olduğu gibi, insanları hakikatin bilgisine

¹ A'raf, 7/62.

² A'raf, 7/52.

³ Rûm, 30/56.

⁴ Bk. Bakara, 2/26.

⁵ Bakara, 2/255.

⁶ Chittick, *Sufi Path*, s. 150-151.

⁷ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîru'l-Kur'ân'il Mecîd*, I-VI, thk. A. Abdullah el-Kureşî Raslân, Kahire 1999, II, 8.

⁸ Takane, *Baba Tahirê Hemedânî*, s. 56.

⁹ İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, III, 101.

¹⁰ Chittick, *Sufi Path*, s. 153.

¹¹ İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, IV, 271.

ulaştırmada, yani epistemolojik olarak da nûru ve kaynağıdır. O, insanlığı bilgilendirmek için, “*Sen sadece bir uyarıcısın ve bütün toplumlar için yol göstericisin*”¹ vazifesiyle gönderilmiştir. Peygamberin insanları aydınlatmak ve bilgilendirmek için verdikleri, “...doğruluğu besbelli gerçeğin ta kendisi”² şeylerdir. Zira Allah, bütün peygamberlerden insanları Kendi ilmine yine Kendi bilgisiyle çağırmasını ve bu çağırışı yaparken en güzel bir mücadele ortaya koymalarını istemektedir.³ Yine Allah, peygamberlerden ve onları takip edenlerden kuvvetle kendilerine verilen kitabın ilmine her şeye rağmen sarılmalarını dilemektedir.⁴

Diğer taraftan “Muhammedî Nûr” olan Peygamber’in mümtaz şahsiyeti, bir bütün olarak irfân denizidir. İlâhî ilmin/mârifetin okyanusudur. İlimin, mârifetin ilk öğretmeni Muhammedî Nûr’dur. İlkinde de, sonrasında da Yaraticının bilinmesi, onun öğrettiği ve uyguladığı ilim aracılığı ile gerçekleşmiştir. Onun için O, hem âlemin, hem de Allah’ın bilinmesinde ilk ve tek epistemolojik ilkedir. Zira O, bilgiyi ilk kaynaktan alıp, insanlara dağıtan ilk ışık, ilk nûrdur. Bütün peygamberlerin, âlimlerin bilgi kaynağı O’dur. Çünkü O, bütün beşerin en hayırlı türü, tüm varlığın vücûd sebebidir.

Bütün varlıkların varoluşlarının sebebi olan Muhammedî Nûr’da, her ilmin, her nesnenin bilgisi zuhûr ettiği için, mü’minin bilgisinin de kaynağıdır. Çünkü mü’min birey, bütün varlık âleminin ve bilginin üstünde “Muhammedî hakikati” görmektedir. Zira Peygamber, insanlara Allah’ın ayetlerini okuyan, onları, Allah dışındaki her şeyden/cehâletten arındıran, insanlara kitabı ve hikmeti/ilmi öğreten kişidir.⁵

O, öyle bir hakikattir ki, Yaraticı, O’na itaat etmeyi, Kendine itaat saymıştır.⁶ O, “*Ben, Allah’tanım, mü’minler de Bendedir*”⁷ sözüyle insanlar için ne kadar elzem olduğunu beyan etmiştir. Ve O, bütün âlemlere (varlık sınıflarına) rahmet olarak gönderilmiştir.⁸ İşte bundan dolayıdır ki O, hem mahlûkatın varlığa gelmesinin sebebi, hem de yaratılmış olanların rûhudur, canıdır.

Hz. Peygamber, ilâhî bilginin insanlara ulaştırılmasında, insanların “kendini bilme” ilminin bilinmesinden tek rehber yine Hz. Peygamberdir. Kur’ân bilgisi, yol gösterici olarak önce Peygamberin sonra da mü’minlerin

¹ Ra’d, 13/7.

² Neml, 27/79.

³ Bk. Nahl, 16/125.

⁴ Bk. Meryem, 19/12.

⁵ Bk. Cuma’, 62/2.

⁶ Fetih, 48/17; Muhammed, 47/33.

⁷ Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-merfû’a fi’l-ahbâr’l-mevdû’a* thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, 2. Baskı, Beyrut 1986, s. 119.

⁸ Enbiyâ, 21/107.

kalplerine inmektedir.¹ Kalp, Allah'ın dilediği şekilde üzerinde tasarrufta bulunabileceği bir idrak aracıdır. Allah, insanın ortaya koyduğu hale göre dilediği şekilde kalbi dönüştürebilmektedir.² Hatta Allah, Peygamber dahi olsa dileğini yerine getirmezse onun kalbini/idrakini mühürleyebilir.³ Ona hem ontolojik, hem de epistemolojik üstünlük sağlayan en önemli etkenlerden birisi de mi'rac da Allah'ı hakikat gözle görmesidir.⁴ "Muhammedî hakikatin" ulviliği, yüceliği Yaraticıyı baş gözüyle bilmesi ve tanımasından kaynaklanmaktadır. Allah, Peygamberine "*Daha önce bilmediklerini sana öğretti*"⁵ diyerek, Kendi ilmini önce peygamberlere daha sonra peygamberler vasıtasıyla bütün insanlara ilmini gönderdiğini ifade etmektedir. İnsana öğretilen bütün nesnenin bilgisi meleklerin bilgisini aşarak en üst seviyeye çıkmıştır.⁶ Çünkü bu ilim insana Rabbanî öğrenimle gelmektedir. İnsan bu ilmi, "*büyük kuvvet sahibinden öğrenmektedirler.*"⁷

Peygamber, içinde bulunduğu bütün varlık âlemi için, "*nûr/aydınlık saçan bir kandildir*"⁸ Zira O, daima insanları Allah'ın ilmiyle aydınlatmak için Allah'tan bilgi ve nûr istemiştir.⁹ Allah'tan kendisine gelen her nûr, bütün varlıkları cehaletin, bilgisizliğin ve masîvanın karanlığından kurtaran ilâhî bilgidir.¹⁰ Allah, Peygamberin bu en önemli vasfını insanlara, "*Allah'tan insanlara gelen bir nûr/aydınlıktır*" (bilgi güneşi) şeklinde tanımlamaktadır.¹¹ Peygamber, Allah'ın ve bütün yaratılanların ilmini en kâmil anlamda yaşayan ve bilen olarak, Allah ilminin "aklı" dır. Allah'ın ilmini nakleden anlamda kendisi "kalem"dir.¹² Bunun neticesinde, Hz. Peygamber bütün eşyanın ilmini kendi üzerinde taşıdığından ötürü de, "*cevâmî'u'l-keîm*"dir.¹³

Hız. Peygamber, Allah dostlarının ilimlerini aldıkları bir kandildir. Aynı şekilde Peygamber, ilim konusunda Hakk ile halk arasında köprü görevi üstlenmiştir. O, bilgiyi almak için Allah'a yönelir, Allah'tan aldığı ilmi vermek için de insanlara ve diğer varlıklara yönelerek ilâhî ilmi kendilerine ulaştırır.¹⁴ Aynı şekilde yaratılan ilâhî tecellîyle varlıklarda sır olarak bulunan ilm-i

¹ Bk. Bakara, 2/98; Şuarâ, 26/195.

² Bk. İbrâhim, 14/4; Nahl; 16/93; Fâtır, 35/8.

³ Bk. Şurâ, 42/24.

⁴ Bk. İsrâ, 17/1; Necm, 53/17.

⁵ Nisâ, 4/113.

⁶ Bk. Bakara, 2/31-32..

⁷ Necm, 53/5.

⁸ Ahzâb, 33/46.

⁹ Bk. Buhârî, *Deavât*, 9.

¹⁰ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, II, 130.

¹¹ Maide, 5/15.

¹² Abdülkâdir Geylânî, *Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-Envâr fî mâ Yuhtâcu*, thk. Halid Muhammed, Dâru's-Senâbil, Dimeşk 1994, s. 43-55.

¹³ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, III, 312.

¹⁴ Suad Hakîm, *el-Mücemü's-Sûfiyye, el-Hikmetü fî Hûdûdi'l-Kelime*, Beyrut 1981, s. 471.

ilâhînin edinmenin yollarını gösterir. Bu bilgi sayesinde insanlar karanlıktan aydınlığa kavuşmuş olur.¹ Çünkü Allah, peygamberleri kendi ilmini insanlara öğretmek ve onları her tür cehâletten arındırmak için göndermiştir.²

Tasavvuf ilminin oluşmasında temel harç, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân ve Peygamber (s.a.s.)'inin söz ve hâlleridir. Bundan dolayı sûffilerin söz ve hâllerinden de daima Kur'ân'ın ve sünnetin kokusu yayılır. Sûffiler, bu iki değeri, hayatın her yönünde anlamaya ve yaşamaya çaba göstermektedirler. Onlar, Kur'ân üzerinde tefekkür edip onunla ünsiyet kurarken, o yüce kelâmın, Peygambere "*Sen yüce bir ahlâk üzerindesin*"³ hitabının hakikatiyle hâl yaşarlar. Aynı şekilde Peygamberin en yakınında bulunan kişiden gelen, "*Hz. Peygamberin ahlâkı Kur'ân' dır*"⁴ gibi beyanların, Hz. Peygamberin hayatının bütününün Kur'ân ilmi tarafından kuşatıldığını ve kendilerinin de aynı istikamet üzerinde bulunmak için amelde bulduklarını ifade ederler.⁵

Mü'minler, ilk aşamada, Kur'ân'ı, Peygamber'in okuduğu gibi okuyarak, anlayarak, yaşayarak hâllerine geçirdikleri gibi, diğer varlıkları da Hz. Peygamberin rehberliğinde tefekkür ederek, okuyarak onlardaki Allah ilmini edinirler. Allah'ı, yarattığı her nesneyle anarak, o nesnelerdeki ilâhî muradı keşfederek, onlardan aldıkları bilgiyle sürekli Allah ile yaşamaya ahd etmişlerdir.⁶ İkinci aşamada da, mü'minlerle Allah arasında oluşan muhabbet ve ünsiyet ile Kur'an'ı Allah'tan/Sevgiliden dinler gibi hayatlarına geçirirler.⁷ Zira mü'minler, "*Kur'ân ehli*"⁸ denilince, Kur'ân'ı güzel okuyan ve bununla yetinen değil, Kur'ân'ı Allah'ın ma'rifetiyle anlayıp, ahkâmını uygulayan, Peygamber gibi yaşayan ve ondaki ilâhî bilgi çerçevesinde edeple süslenenleri kastetmektedirler.⁹

Sûffiler, Kur'ân'ı Allah'ın insanlara bir çağrısı ve özel bir hitabı olarak gönül atmosferinden gelen bir bağlılıkla bildiklerinden, Kur'ân âyetlerini ma'rifet/ilim denizlerinden bir derya olarak algılamaktadırlar. Aynı şekilde Peygamber'in sözlerinin de, O'nun kendi nefsinden kaynaklanan ifadeler olmayıp, Allah'ın Peygamber'e gelen vahye dayalı bir ilim olduğu bilinciyle yaklaşım, Rasûlullah'ın (sa.s.) sözlerini can kulağıyla dinleyip onunla amel

¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 1861-63.

² 'Al-i İmrân, 3/164.

³ Kalem, 68/4.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 188.

⁵ Abdülkerîm Cîlî, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, Kahire 1997, s. 227.

⁶ Suyûtî, *Camîu's-Sâğîr*, I, 188

⁷ Serrâc, *age.*, s. 114

⁸ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra, Fedâilü'l-Kur'ân*, 26.; İbn Mâce, *Mukaddime*, 16; Hakîm, *Müstedrek*, I, 556.

⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, thk. Nesib Mekârin, Beyrut1995, I, 45-59; Gazâlî, *İhyâ*, I, 408-439.

etmektedirler.¹ Allah'ın, “Şüphesiz bunda, diri bir kalbi olan yahut şâhid olarak kulak veren kimse için bir ibret ve öğüt vardır”² beyanı, Kur'ân'ı hâline en güzel şekilde yansıtan Peygamber'in örneği, mü'minler için tek kılavuzudur. Sûfilere göre, Kur'ân'dan ancak, gönül dünyası Allah ile beraber olan ve ondan bir ân bile gafil olmayan kişi hakkıyla öğüt alır ve onunla yaşar. Yani onların hayat perspektifinde Kur'ân okumanın veya onunla hemhâl olmanın amacı, Allah'ın ilmiyle amel etmek ve hâle yansıtmaktır.³ Bu yaklaşım tasavvuf anlayışının ana ilkesidir. Zira sûfî anlayışta iman, bütün ilmini/yaşayışını Allah'tan alan ve bu anlayışla ilahî kelâmın inceliklerine, hakikatlerine ulaşan akıl demektir.⁴

Her sûfînin/mü'minin kendinden bir önceki Allah ereninin terbiyesi altında tasavvuf eğitimini/seyr u sülûkunu tamamlaması ve bu terbiyenin bir silsile şeklinde Hz. Peygamber'e ulaşması esastır.⁵ Çünkü Hz. Peygamber'in hayatı/ahlâkı kendisiyle hâl yaşadığı ilim, Kur'ân'ın hükümleridir. O, Allah ilminin hayatının her merhalesinde yaşanması zorunlu bir gereklilik olarak telaki ederken, ma'rifetullah gerçeğini, bidayette gönlünde yeşerterek daha sonra, bütün hücrelerine yayarak, kendiliğinden Allah ile yaşamının gerçeğine kavuşmuştur.⁶ Zira kendisi, “Allah kimin için hayır dilerse, onu dinde fakih/bilen kılar.”⁷ buyurarak bu hakikatin mü'minlerin hayatında bu şekilde gerçekleşmesini istemiştir. O'nun dili, kalbi ve bütün hücreleri Allah'ın ilmiyle daima uyanık olmuştur ki, hayatının her aşaması Kur'ân'a göre şekillenmiştir, yani Allah'ça olmuştur. Peygamber (s.)'in gece-gündüz, yolculukta, evde, savaşta, barışta, uykuda ve uyanıkken hayatının her anında ilâhî bilgiyle âmel etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.); “Benim gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz.”⁸ ifadesi kendisinin hayatının her nefesinde Allah'la yaşadığının en açık göstergesidir. O'nun bu sahv hâli, Allah bilgisinin idrak merkezi olan kalbinin Allah'ın ilmiyle sürekli beslendiğini göstermektedir. Yine O, “Rabbim beni bir an bile nefsimle baş başa bırakma”⁹ duasıyla daima Allah'la birlikte olma arzu ve iştiağı içinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla Allah Peygamber'inin (s.a.s.) hayatının her anında ilâhî ilim vardır.

¹ Sühreverdî, *Avarif*, Beyrut 1966, s. 20-21.

² Kâf, 50/37.

³ Sühreverdî, *age.*, s. 21-22.

⁴ Mekkî, *age.*, I, 45.

⁵ Sühreverdî, *age.* s. 96; İbn Haldun, *Şifâu's-Sâil*, s. 195.

⁶ Tirmizî, *Da'vât*, 78; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 149.

⁷ Buhârî, *Farzu'l-humûs*, 7, *İlim*, 13, *İ'tisam*, 10; Müslim, *İmâret*, 98.

⁸ Buhârî, *Menâkıb*, 24.

⁹ Müslim, *Zikir*, 73.

Sûfiler, Allah'ın sevgisinin göstergesini, Allah'ın Resûlüne form olarak değil, gönülden gelen bir hâl yaşayarak tabi olmaya bağlarlar¹ ve bunun aksi âmelde bulunanların değil velî/dost olmaları, mü'min bile olamayacağı ikazına uyararak,² Peygamber'i herkesten daha çok severler. Bu sevgi, sûfî olabilmeyen öncelikli şartıdır ve sünnete olan sadakatle gerçekleşir.³ İşte bu da sûfilerin, kendi sülûklerinin esasını, Resûl'un sünnetine tam bir uygunluk üzerine inşâ ettiklerinin göstergesidir.⁴ Yani sûfî için Allah'ı sevmenin alameti, O'nun Peygamber'ine tabi olmaktır. O'na tabi olmanın göstergesi de, dünyanın (onlara göre Allah'tan alıkoyan her şey dünyadır) tesirini tüm hayatında, yani hâlden yok ederek, O'nun ilmiyle yaşamaktır. Zira Allah bu konuda; " *Ve her kim Allah'a ve Resûl'üne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimet verdikleriyle beraberdirler*"⁵ buyurmaktadır. Allah'ın bu vaadine karşı sûfiler duyarsız kalmayarak, Yaratıcıyı ve O'nun yeryüzündeki vekilini hâl ve düşünceleriyle en güzel şekilde içselleştirerek Allah'la daimi bir hayat ve O'nun eşyadaki bilgisiyle peygamberce yaşamayı gaye edinmişlerdir. Zira onlar, Peygamber'in; " *Âmellerin özü, Allah'ı anmaktır*"⁶ gerçeğini içselleştirerek yaşayan kişilerdir.

2. Sûfilerin Hâl İlimine Hz. Peygamber'in Tesiri

Tasavvufî anlayışta, Allah'ın "Kitab"ının hükümleri, ancak Peygamber (s.a.s.)'in "sünnet"iyle insan idrakine kâmil anlamda ulaşır. Bu yüzden Peygamberin söz ve fiilleri, Müslüman'ın her seviyedeki davranışının normunu teşkil eden ilâhî ilmin kendisidir. Zira Allah, " *Kur'ân'ın temsil ve tebliğini (O'na) farz kılmıştır.*"⁷ Mü'minler, Hz. Peygamber'i küllî bilgi ile özdeşleştirirken, diğer taraftan O'nu bir beşer olarak görerek, peygamberlerini tanrılaştıran dinler ve anlayışlardan farklı bir konuma oturturlar. Onlara göre, nübüvvet ve velâyet ma'rifeti, Hz. Peygamber'de sudûr etmiştir. Onun için O, ay'ın nûru gibidir. Bütün Allah dostları ilimlerini fer' olarak aslî nûr olan nübüvvet aydınlığından alırlar. Öyle bir nûr ki, ona ebedî olarak herhangi bir eksiklik, olumsuzluk ulaşamaz. Çünkü O'nun, " *Şu iki gözüm uyur, fakat kalbim uyumaz*"⁸ hakikatiyle Hz. Peygamber Allah tarafında terbiye edilip ve daima ilâhî gözetim altında olan kendisinin asla gafletle muhatap olmayacağını vurgulamaktadır. Ayrıca, " *Allah, o Peygambere her zaman rahmetiyle muâmele eder ve O'nu yüceltir;*

¹ Âl-i İmrân, 3/31

² Bk. Âl-i İmrân, 3/32.

³ Bk. Şâtibî, *el-İtisam*, I, 89-99.

⁴ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakatü's-Süfiyye*, thk. Nureddîn Şerîbe, Halep 1986, s. 210; Ebû Nuaym, *el-İsbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ*, Mektebetü'l-Hânci, Kahire 1987, X, 190.

⁵ Nisâ, 4/69.

⁶ Tirmizî, Daavat,6.

⁷ Kasas, 28/85.

⁸ Buhârî, *Teheccüd*, 16; Müslim, *Mûsâfirîn*, 17; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 80; Tirmizî, *Salât*, 213.

melekleri ise daima O'na duâ ederler."¹ Ve O, "Rabbinin seni övülme makâmına/makâm-ı mahmûda eriştireceğini umabilirsin"² övgüsünü kazanmıştır. Peygamber sevgisinin ya da yeryüzündeki ilâhî tezâhür olarak ma'rifet sevgisinin sırrı da bu hakikatin içindedir. Bu sırra ulaşmanın, yani Allah'a varmanın hakikati Peygamber'in işâret ettiği gibi, "Allah'a varmanın en yakın yolu, Allah'ı açık ve gizli olarak O'nu bir bütün bilmekten, yaşamaktan geçmektedir."³

Peygamber'i sevmek demek, Kur'ân'ın canlı uygulaması olan sünnet ilmîne tabi olmak ve Allah'ın yegâne "dost" olarak arzuladığı aslî ilâhî fitrat sahibi olmak demektir. Zira Allah'ın ilk razı olduğu kişi, kendi ilmini bir bütün olarak yerine getiren Hz. Peygamber'dir. Ondan sonra Peygamberin gösterdiği istikâmette yürüyen mü'minlerdir. Bu öyle bir "rıza" ki, "Allah onlardan razı olmuş, onlarda O'dan razı olmuşlardır."⁴ Mü'minler, Peygamber'in bütün insanları ve diğer varlığı kapsayıcı bir görevle gönderildiği⁵ ve bu görevin yalnızca sevgi, huzur ve gerçeğe kavuşturmak olduğu düşüncesindedirler.⁶ Ve onların gözünde öyle bir elçidir ki, sadece kendisine indirileni hâline, yaşantısına geçirerek duyurmaktadır.⁷ Bu ulvî görevinden dolayı Allah, mü'minleri Hz. Peygamber (s.a.s.)'in o, eşsiz ve Rabbanî ahlâkına çağırmaktadır. "Çünkü O, en güzel örnektir."⁸ Bu davete uyan kişi, Allah'ın sevgisini kazanmanın yolunun, kendi varoluş bilincine ulaşmanın, "benlik" anlayışına kavuşmanın ve ilâhî iradeyle kaynaşmanın başında Allah'ın bilgisinin kâmil/mükemmel uygulayıcısı Peygamber'e tabi olmanın bilinci gelmektedir.⁹ Bu anlayışla Peygamber'e sevgi ve bağlılıklarını ortaya koyan sûfîlerin bir kısmı da, Peygamber'in izinde gitmeyi vacip olarak görmüşlerdir.¹⁰ Peygamberin izinde yürümekte, O'nu hayatın bütün aşamalarında örnek alarak, bilgi haline getirerek; yatarken, kalkarken, çarşıda iş yaparken, evde ve sokakta hayatlarında Allah'ı andığı/zikrettiği hâl üzere takip ederek gerçekleştirirler.¹¹

Hz. Peygamber (s.a.s.), insanlar arasında seçilmiş, övülmüş bir şahsiyet olmasına karşın, etrafındaki insanlara "Ben de sizin gibi bir

¹ Ahzâb, 33/56.

² İsrâ, 17/79.

³ Abdulvahhab Şarânî, *el-Envâru'l-kudsiyye fî ma'rifeti kavâidi's-sûfiyye*, Kahire 1987, s. 22.

⁴ Beyyine, 98/8.

⁵ Â'raf, 7/158.

⁶ Şûrâ, 42/52-53.

⁷ Cum'a, 62/2

⁸ Ahzâb, 33/21.

⁹ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁰ Serrâc, *age.*, s. 132.

¹¹ Tirmizî, *Daavat*, 36.

*insanım.*¹ mesajını vermiştir. Peygamber her fırsatta insanları sadece Kur'ân ahlâkına çağırır ve kendisiyle insanlar arasındaki farkı, "*Bana (sadece) vahyedilir*"² sözüyle açıklamıştır. Bu nedenle muhakkik sûfler, Hz. Peygamberi insan türünde bir beşer gibi telaki etmişler³ ve O'nun asıl vazifesinin, cüzleri külle bağlayan, yani insanları Allah'a ulaştıran en büyük âlim ve en sağlam bağ/urvetü'l vuskâ olarak görmüşlerdir.⁴

Mü'minler nazarında Peygamber, Yaratıcıya o kadar yakındır ki, O sevgili zât İsrâ gecesinde⁵ Musa (a.) gibi Rabbiyle konuştu. Ve bu iki sevgili arasındaki yakınlık, "*bitişik iki yay kadardı.*"⁶ Sonrada insanlara onu berrak bir şekilde ulaştıracak olan peygamberine "*vahyettiğini vahyetti.*"⁷ Yani peygambere, Kendi ilmini vererek, O'nu bu ilmin en güzel ve mümtaz uygulayıcısı/üsve-i hasene'si konumuna yükseltmiştir. Mü'minler de, bu beden ve rûh yakınlığından dolayı Peygamber'i bir beşer olarak, sadece O'na tahsis edilen gerçek makâmda görürler. Çünkü O, yaratıcının üstün kıldığı Resûllerin başında gelmektedir.⁸ Zira peygamberlerin hiçbiri "*geceleyin Rabbine yürümedi*"⁹ ve iki yayın birleşmesinden doğan o ilâhî ilim havasını teneffüs etmemiştir. Hz. Peygamber'in gece yolculuğunda "*Rabbinin en büyük âyetlerini görerek,*"¹⁰ bu muazzam göstergelerle bilgilenerken, yani hiçbir insanın ulaşamadığı "*Levh-ı Mahfûz,*"¹¹ kitab-ı meknûn ya da ümmü'l-kitab"¹²in bilgisiyle şereflenen farklı bir değer olduğu Rabbi tarafından tescillenmiştir. O, nûr saçan bir kandil olduğu için,¹³ bütün mü'minler, Peygamber'in nûrundan/ilminden istifade etmek için çırpınır. Allah'tan aldığı bilgi aydınlığıyla insanlara yol gösterici olması hasebiyle aydınlatıcı nurdur. Her konuda olduğu gibi ilimde de, kendisini takip ederek hayatlarını O'nun hayatlarıyla bütünleştirirler. Onların nazarında Hz. Peygamber'in cesedi/bedeni, onun rûhunun kandilidir. Bu kandil de, vahiy bilgisinin fânusu vardır. O, kendine nazil olan ilâhî bilgiyi bir deniz feneri misali etrafına yayarak aydınlatmaktadır. İşte bu nûr, gönül kandilinin fânusuna

¹ Kehf, 18/110.

² Aynı âyet.

³ Bk. Hicr, 14/10; Mü'minun, 23/24, 34; Kehf, 18/110.

⁴ Mevlânâ, Mesnevî, I, 2813; IV, 2978-79.

⁵ Bk. İsrâ, 17/1.

⁶ Necm, 53/9.

⁷ Necm, 53/10.

⁸ Bakara, 2/253.

⁹ İsrâ, 17/1.

¹⁰ Necm, 53/18.

¹¹ Bk. Burûc, 85/22.

¹² Bk. Râd, 13/39.

¹³ Bk. Ahzâb, 33/46.

yayıldığı zaman, “*nûr üstüne nûr*”¹ olur. Yani O’nu mürşid olarak kabul edenler, tam bir bilgi aydınlığıyla aydınlanırlar.

Hiçbir şekilde beşerî arzu ve isteklerinin hevesiyle beyanda bulunmayan Peygamber, ancak Yaraticının izniyle konuşur. Çünkü o, bildikleriyle âmel ettiği için, Allah kendisine bilmediklerini de öğreterek, O’na kendi ilminin kapılarını sonuna kadar açmıştır. “*O, hevâyı nefsânîden konuşmaz.*”² Hayra giden bütün yollar mahlûkata kapalı iken, sadece Resûl’ün izinden giden, sünnetine uyan, yolunu benimseyen ve verdiği ilimle hâl işleyen kişiler müstesna. Bu kişilere de hayrın bütün kapıları açıktır.³ Bu hayra sahip olduklarının iddiasında bulunan sûfiler, bilgilerini ve hâllerini kitap ve sünnetin terazisinde tartarak, onları mihenk taşı olarak almışlardır.⁴ Mü’minler, Peygamber’in zâhirî ve bâtinî gibi göreceli ve ilâhî bilgiye uymayan ayrımlara gitmeksizin bütün güzel ahlâklarına varis oldukları iddiasında oldukları için, kalp ve imanî akıl birlikteliğiyle sünneti tam olarak anlamaya ve yaşamaya gayret ederler; kalpleriyle aklederek/düşünerek ona bağlanmayı gaye edinerek, Allah’ın hakiki ilmini yerine getirirler.⁵ Kısacası sûfiler için Peygamber ve sünneti kendisiyle aydınlanıp, Hakk’a vuslatı gerçekleştirecek tek ilim ve tek çıkış yoludur.⁶

Peygamber (s.a.s.), Kur’ân’dan aldığı epistemolojiyle/bilgiyle en üstün bir ma’rifet ortaya koymuştur. Peygamber, ontolojik ve epistemolojik yönüyle tüm varlığa amaç olduğundan dolayı beşer türünün en mükemmelidir. Bu sebeptendir ki mü’minin nazarında, peygamberlik nuruyla/bilgisiyle varlığı aydınlatan Hz. Peygamber’in üstün varoluş hakîkati beşerî varlığın varabileceği uç noktayı, yani nihâî keyfiyetin ve gerçek taayyünün görünümünü ortaya koymaktadır.

Peygamberin her sözü, her fiili, her hâli sûfî için en iyi örnek ve bilgidir. Mü’minler, Hz. Peygambere itaati, ittibâyı, bey’atı sıradan bir bağlanma olarak görmemişlerdir. Aksine onlar için Peygamberin Kur’ân hayatı, tasdik, intisabın, teslimiyetin, huzurun ve neticede insana sunulan en büyük huzurlu yaşamın ilanı olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Peygamber mü’min için her şeyin en güzeli ve en mükemmelidir. Çünkü Allah’ın ilmini en mükemmel şekilde bilen ve hâline geçirendir. İlâhî ilimle dizayn olan mü’minin, Peygamber’e olan ilâhî sevgi ve duygudan kaynaklanan bağlılığı her ân en üst seviyede vecd, coşku ve heyecan doludur. Sûfî, öncelikle

¹ Nûr, 24/35.

² Necm, 53/3.

³ Sülemî, *age.*, s. 159; EbûNuaym, *age.*, X, 257.

⁴ Serrâc, *age.*, s. 146; Sülemî, *age.*, s. 78; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 96; Hâris b. Esed el- Muhâsibî, *er-Riâye li hukukillah*, Kahire 1962, s. 94.

⁵ Sühreverdi, *age.*, s. 47.

⁶ Gazâlî, *el-Mûnkız*, s. 22.

varlığın özü olan Peygamber başta olmak üzere her varlığa sevgi ve saygıyla yaklaşır. Fakat onlar, Peygamber'i sevmeyi, O'na özlem duymayı, Hakk'ı bilmek, tanımak, bütün benlikleriyle anmak, sevmek, istemek ve yaşamakla eş değer bulmuşlardır.

Tasavvuf, hâl ve anlayışının her aşamasında İslâmî ilkelerin temel referans olarak kabul edildiği, merkeze Allah'ın ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in alındığı ve her halükârda İslâm'ın varlık adına sunduğu ilâhî kural ve kaidelere dayanan bir ilimdir. Allah insanı için Peygamber'i takip etmek sadece mükellefiyetlere, şeriata ya da sosyal ve toplumsal değerlere bağlı olmak değil, kişinin kendini aşkınlaştırmaya, nefsin/benliğini Rabbin dileği doğrultusunda dizayn etmeye, beşerî benliği yok ederek fenâ'dan bekâ'ya geçiş olan ikinci doğumla, yani varlık şuuruna ulaşarak, kendi benlik farkındalığını yakalayarak gerçek hayatı bulmaktır, yaşamaktır. Bu yaşamda Allah'ı bir bütün olarak; zaman, mekân kaydı olmadan bilmektir. Tasavvuf, Kur'ân ve sünnete diğer alanlardan daha anlamlı baktığı iddiasındadır. Çünkü onlar, diğer ilahiyat zümrelerine göre Allah'ın "*Resûl'üm size neyi verirse onu alın, sizi neden nehy ettiyse ondan sakının*"¹ buyruğuna titizlikle uyanlardır. Sûfiye göre, Kur'ân görünümü itibariyle sözden ibaret ve kâğıt üzerinde yazılı halde okunurken, Hz. Peygamber bu kitabın fillî olarak okunan canlı hakikatidir. Zira bu kitap, Peygamber'in gönül dünyasına inerek, burada Peygamber'i bir bütün ihata eden bir ilim olarak, O'nu Rabbanî bir dönüşüme maruz bırakmıştır.² Onun için O, Kur'ân'ın/ilâhî bilginin yaşayan en iyi örneği/üsve-i hâsenesi olmuştur.

Sûfiler, Kur'ân'dan ve Peygamber'in hayatından amaçlananın yalnızca muâmele/hâl ilmi olduğu görüşündedirler. Onlar, kendi tasavvufî/mükâşefe ilimlerini de sadece muamele ederek ulaşabilecekleri görüşündedirler. Zira sûfiler, âlimler Peygamber'in varisleridir gerçeğinden hareketle, Peygamber'in takip ettiği usulden dışarı çıkmamışlardır.³

3. Kur'ânî Hakikatlerle "Hakikat-i Muhammediyye" Gerçeğinden Tezahür Eden İlim

Kur'ânî perspektifte, var olanlardan hiçbir nesne yoktur ki varlığı Hz. Peygamber (s.a.s.)'in varlığına bağlı olmasın. Zira Allah ile yaratılmışlar arasında, varlığa Rabbanî cevheri ulaştıran ve onlara varoluş rûhu veren Peygamberin tavsiye ettiği ilimden başka bir araç yoktur. Mü'minler, hem varlığı hem de tarihi yorumlarken Peygamber'i merkez noktaya alarak değerlendirirler. O, küllî olsun cuz'î olsun bütün her şeyin bir parçasını taşıyan evrensel akıl, ilâhî bilgi ve rûhtur. O, küllî akıl, küllî rûh ve küllî

¹ Haşr, 59/7.

² Bk. Şuâra, 26/193-194.

³ Gazâlî, *İhyâ*, I, 23-24; İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, Musa Fassı.

cevherdir. Bu evrensel rûh olmasaydı, varlığın varoluş sahnesine çıkması mümkün olmazdı. Hangi merteye olursa olsun, her eşyanın varlığı bizzat Yaratıcıdan varoluş nûrunu almaya kabiliyetli değildir. Eğer varlık bu feyzi almaya muktedir olsaydı, peygamberlerin gönderilmesine gerek kalmazdı. Bundan dolayı Allah, Rahman ve Rahim¹ sıfatının tecellisi gereği varlığa olan merhametini ve sevgisini göstermek için insanların en sevgilisi olanı, en mükemmeli vasıta olarak gönderdi. Yaratıcı, “*Habîb*” olarak çağırıldığı elçisinin bazı vasıflarını şöyle açıklar: “*O Allah ki, sizi karanlıklardan nûra çıkarmak ve nûrda sabit kılmak için size feyiz ve rahmet indirir, melekleri de sizin için duâ eder ve istiğfarda bulunurlar.*”² Mü’minler, Peygamber’i gönül dünyalarında tam içselleştirerek, O’nun söz ve fiillerini her yönüyle hâllerine yansıtırlar. Peygamber’in en güzel örnek şahsiyet oluşunu Kur’ân; “*Biz, O rûhu bir nûr kıldık ki, onunla kullarımızdan dilediğimizi hidayete erdiriyoruz. Ve şüphesiz Sen, her bakımdan doğru bir yola kılavuzluk ediyorsun*”³ şeklinde izâh etmektedir. Onun içindir ki, onlar Peygamberin gösterdiği gibi Allah’ı hayatlarının her aşamasında içselleştirmek için; “Allah’ı yarattıklarının sayısı kadar zikrederek.”⁴ Allah’ın ilmini gereği gibi yerine getirmişlerdir.

Mü’minler için bütün var olan âlemler içerisinde Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ilim ve hâlinin müşahedesiyle yolculuk yapmak mertebelerin/makâmın en büyüğüdür. Sûfiler nazarında “*hakk-ı evvel*”, ilk “*aklî küllî*” demektir. Bu Hakk’ın zâtının her türlü sıfat ve isimden nispet ve ilgiden münezze olan hakikatidir. Bu da Peygamber’in ilâhî rûhudur. Bu rûh Allah’ın vaad ettiği hayatın kendisidir.⁵

Mü’min, hâlini Kur’ân ve Peygamber’in sünnetine göre şekillendirirken, bu amelin kalb-akıl bütünlüğünü sağlayan ve ona yön veren ilmiden almaktadır. Bu bilgi hakikati doğrultusunda kendi hayatını şekillendirmiştir. Onun için sûfî, epistemolojisini de ilk hakikat/akıl olan Hz. Peygamber (s.a.s.)’den alır.⁶ Muhakkik mü’min, bilginin kaynağına ulaşan kişi olarak, Kitabî, afâkî, enfûsî bilgiyi bütün hücreleriyle anlayan, yaşayan ve Peygamberî hakikatle aydınlanmış kişidir. Zira o, ma’rifet bilgisinin aydınlığına kavuşmakla “*Hakikat-i Muhammedî*” gerçeğini içselleştirerek

¹ Allah dostları, “*Ey Rabbim! Bize katından hususî bir rahmet ver ve işimizde muvaffakiyet nasip et*” (Kehf, 18/10) âyetinden hareketle “*rahmet*”le kastedilen şeyin Allah’ın “*Rahîm*” isminden kaynaklanan özel bir hikmet, ma’rifet, tevhîd ve aşk olduğunu söylerler. (Sıfatların anlamı için bk. İbn Manzûr, Lisanu’l- Arab, IV, 401-402; Asım Efendi, Kâmûs, IV, 1221-1222.)

² Ahzâb, 33/43.

³ Şûrâ, 42/52.

⁴ Taberânî, *Kebir*, I, 197.

⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Şerh-i Salavât-i İbn Meşşâ*, haz. Nedim Tan, İz Yayınları, İstanbul 2010, s. 162

⁶ Sülemî, *Tabakâtü’s-Sûfiye*, s. 210.

ilâhî bilginin kaynağına ulaşmıştır. Bu "Hakikat" ile ilâhî bilginin kaynağına ulaşan kişinin Kur'ân yorumu da "*Muhammedî Hakikat*"e en uygun yaklaşımdır. Peygamber, Allah'tan aldığı ilimle, öncelikle kendisi Allah'la hemhâl/bütünleşiyor daha sonra sahabe Peygamberin bu uygulamaları/hâlleriyle öylesine şekilleniyordu ki, onlara bir çirkinlik ulaşmasın diye Peygamber, onların bedenlerine bile dokunarak, o çirkinliği onlarda uzaklaştırıyordu. Yani Hz. Peygamber kendine tabi olanlara o kadar merhametli davranmaktadır ki onları sadece sözle değil, bazen sevgiyle şefkatle dokunarak kendilerini her türlü tehlikeden uzaklaştırıyordu.¹

Tasavvuf perspektifinde, Kur'ân ve ilâhî vahiyle yüklü olan Peygamber, insanlığı bilgilendirmek için gönderilmiştir. Zira Allah O'nu, "*Sen sadece uyarıcısın ve bütün toplumlar için yol göstericisin*"² şeklinde vasıflandırıyor. Çünkü O'nun insanları aydınlatmak ve bilgilendirmek için verdikleri, "*...doğruluğu besbelli gerçeğin tâ kendisi*"³ şeylerdir. Allah'ın Peygamber üzerindeki ilmi gerçekten çok özeldir. "*Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve inayeti gerçekten çok büyüktür*"⁴ Çünkü Peygamber, öncekilerin ve sonrakilerin ilimleriyle kendisine miras bırakılan ve daha nice ilimler öğretilen kişidir.⁵ Peygamber'in buna benzer özelliklerinden dolayı sûfîler, tasavvuf ilminin, Peygamber ilmiyle kenetlendiğini söylerler.⁶ Onlar için insan olmanın ve huzura kavuşmanın yolu, mü'minin irade gücü olan gönül dünyası ve akıl birliğini Kitap ve sünnet ile donatmaktır; buda ilâhî yaşamın kendisi olan ilâhî ilimdir.⁷ İşte bu ma'rifet yüklü donanımla hangi insan farzı/Kur'ân'ı ve sünnetle amel ederse, Allah'ın bilgisiyle bütünleşip "insan-ı kâmil" derecesini kazanır.⁸

Aslında tasavvuf, vahdetin gerçek hakikatine varmak ilmidir. Yalnızca aşkın/mûteâl ve içkin tevhîd fikrinden başlamaz, o bütün vecheleriyle/altı cihetiyle Hakikat-i Muhammedî denilen cevher/özle yeniden bütünleşme hakikatidir. Onun için sûfî perspektifte sünnet, sadece hâl/uygulama manzumesi değil, aynı zamanda "Muhammedî Hakikat" da kendisidir. Bu sıfat, Peygamberin "*en yüksek ahlâk üzerinde olması*,"⁹ yani Allah'ı hayatının tüm evrelerinde bihakkın yaşayarak göstermiştir. Yaşamış olduğu bu hayatı da en güzel örnekle yerine getirip insanlara aynalık vazifesi

¹ Müslim, *Fezailu's-Sahabe*, 122.

² Ra'd, 13/7.

³ Neml, 27/79.

⁴ Nisâ, 4/113.

⁵ Tirmizî, *Tefsir*, 39.

⁶ Serrâc, *age.*, s. 144; Kuşeyrî, *age.*, s. 104.

⁷ Muhâsibî, *er-Riâye*, s. 94.

⁸ Sülemî, *Tabâkât*, s. 74.

⁹ Kalem, 68/4.

yapmıştır. Yalnızca ona has olan bu hâl Allah tarafından ona layık görülmüştür.

Sûfiler, "Hakikat-i Muhammediyye" nin ontolojik olarak varlık bulmasından dolayı bütün ilâhî sıfatları kendinden taşıdığına inandıkları gibi, tarihsel görünüm olarak da Hz. Muhammed bütün beşerî yetkinlikleri de kendi zâtında topladığı görüşündedirler. Aynı zamanda tarihî kişilik olan Hz. Peygamber, var olmanın bütün özelliklerini fiillî olarak yansıtır. Peygamber (s.a.s.)'in ma'rifeti, manevîyatı ve varlığın ilk arketipi olma özellikleri Kur'ân'da açık bir şekilde ifade edilmektedir. Sûfiler bu âyetlerle hareketle Peygamber'in üstün yetkin yanını daima ta'zim etmişlerdir. Bu yetkinlik, "Allah, Âdemi yarattı ve celâl ile cemâline has bütün isimleriyle onda tecellî etti."¹ ifadesiyle açıklanır. İşte bu isimlerin bilinmesi ve Peygamber (s.a.s.) gibi her varlıkta bu isimlerin algılanması Allah'ı bilmenin, tanımanın, O'nun ilmini idrak etmenin tâ kendisidir.

Hz. Peygamber, Hakk'ın kendisidir (tecellî perspektifte), "Size Rabbinizden Hakk gelmiştir."² O, Allah'ın yeryüzündeki vekilidir, "Rasûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiştir."³ "Sana biat edenler, Allah'a biat etmişlerdir."⁴ O Peygamber, "Râûf" ve "Rahîm" sıfatlarına sahiptir. Bu sıfatlar, Elçinin Yaratıcısında aldığı ilâhî aşkı tüm varlığa yansıtması anlamına geliyor, çünkü Yüce Allah şöyle beyan ediyor: " Mü'minlere karşı Raûf ve Rahîm'dir."⁵ Peygamber, insanlığı ma'rifet bilgisiyle aydınlatan ve onları mutluluğa çağıran nûrdur. Bu çağrı ve yönlendirmeyi de, en güzel bir şekilde ve insanları incitmeden yerine getirir.⁶"Allah'tan size nûr gelmiştir."⁷ O, Allah'tan aldığı ilimle, insanlar arasında hakkı ve adaleti gözeten, herkese adaletli davranan en iyi şâhittir, "Resûl de üzerinize şâhid olsun."⁸ O, kerem sahibi olarak elinde servet tutmayan, eline geçeni insanlarla paylaşan, bu vasfıyla îsâr⁹ makâmının pîri ve en iyi örnek şahsiyetidir. O, sadece madde ile değil, insana konuşmasıyla, edebiyatla, hâliyle hep sevgi, şefkat ve güven gibi duyguları en merhametli ve sıcak bir tonda veren "kerîm" zattır, Peygamber yalnızca insanlara karşı değil, tüm varlığa bu sevgiyi ve içtenliği göstermiştir. Çünkü "O, kerîm bir Resûl'un sözüdür."¹⁰Peygamber,

¹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, III, 141; A'râf, 7/12.

² Yunûs, 10/108.

³ Nisâ, 4/80.

⁴ Fetih, 48/10.

⁵ Tevbe, 9/128.

⁶ Bakara, 2/144.

⁷ Maide, 5/15.

⁸ Bakara, 2/143.

⁹ Îsâr: Kişinin muhtaç olduğu halde bir başkasını kendisine tercih etmektir. (Bk. Suad Hâkim, *el-Mücemû's-Sûfiyye, el-Hikmetü fî Hûdûdî'l-Kelime*, Beyrut 1981.)

¹⁰ Hakka, 69/40.

“*habîr*”/bilen sıfatını üzerinde taşıyarak her şeyi bilen ve varlığı, eşyayı bu bilgiyle tanımlayan mümtaz bir ârifdir. Zira Allah, insanları bilgilendirme görevini kendisine vermiştir; “*Haydi, ne dileyeceksen o habîrden sor.*”¹ Çünkü O, insan olarak en âlim kişidir. O, hem âlim hem de daha önce hiç kimseye gelmeyen bir bilgiye/ma’rifete sahip olduğundan dolayı “ümmî” bir şahsiyettir. Ümmî sıfatıyla, daha önce hiçbir beşerde mevcut olmayan ve Allah’tan başka hiç bir varlığın bilgisi ile lekelenmemiş berrak ilâhî bilgi sahibi bir kişiliğe sahiptir.² O, insanlara, “*Bilmediğiniz şeyi öğretiyor.*”³ “*Hâdî*” sıfatını üzerinde taşıyarak, insanları Allah’ın bilgisiyle aydınlatarak elçilik görevini ifa ediyor. Tüm insanlığı huzura ve gerçek bilgiye davet ederek, onların hayatlarını her yönüyle kuşatıcı bir nûrla aydınlatıyor. “*Sen doğru yola iletirsin*”⁴ hakikatine mazhar oluyor.

O, “*üsvetü’l-hasane*” vasfıyla mü’minler için en iyi örnektir. Kendisi, önce tüm benliğiyle iman ederek, hâl ve düşüncesiyle tam bir ilâhî terbiyeden geçmiş, ondan sonra insanları bu değişime çağırmıştır. “*Resûl, Rabbinden kendisine indirilen şeye iman etti.*”⁵ Peygamber, bütün varlık için “*Rahmettir*”, onun emsalsiz merhameti ve şefkati var olan her eşya için sonsuzdur. Çünkü O’nun mürebbsi, öğretmeni yüce Yaratıcıdır. Allah, Peygamberine; “*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik*”⁶ diyerek, onun varlık için ne derece büyük bir kıymete sahip olduğunu beyan etmektedir. Sûfî perspektifte Hz. Peygamber Kur’ân’da zikredilen ayırıcı özellikleriyle beşer arasında azîz/yüce bir mevkiye layık tek beşerdir. “*İçinizde azîz olan bir Resûl geldi.*”⁷ İşte Allah’ın sevgili Peygamberi için övgüyle söz ettiği bu meziyetlerin tümü, Allah’ın bilgisiyle şekillenen hayatın gerçek beyanlarıdır.

Kur’ân’da örnek verdiğimiz bu ve benzer âyetler muvacehesinde sûfîler, Hz. Peygamber’i (s.a.s.) ma’rifet/bilgi yönünden en büyük “Pîr”, örnek alınacak en büyük “âlim” olarak kabul ederler. Mü’minler de bilgilerini bu sevgiliden almaktadırlar. Ayrıca Allah’ın bütün isimlerinin başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün varlıkta tecellî ettiğine inanılmaktadır. Allah’ın Kitabındaki âyetler perspektifinden bakıldığında Resûl’e verilmiş olan makâm başka bir peygambere verilmemiştir.⁸ O, insanlık için nimettir, ihsandır. Eğer insan bu nimetten faydalanırsa, Hakk’a vuslatını gerçekleştirir.⁹ Eğer insanlar da Peygamber gibi, eşsiz bir nimetin ilâhî

¹ Furkan, 25/59.

² Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, trc. A. Avni Konuk, İstanbul 1994, s. 132.

³ Bakara, 2/151.

⁴ Şûra, 42/52.

⁵ Bakara, 2/285.

⁶ Enbiya, 21/107.

⁷ Tevbe, 9/128.

⁸ Mekki, *Kûtu’l-Kulûb*, II, 129.

⁹ Aynı eser, II, 127.

bilgiyle yoğrulmuş hayatını kendine rehber seçip, ona göre bir hayatın içinde bulunamıyorsa, Allah'a olan seyirlerini tamamlamaları mümkün değildir. Çünkü İslâmî hayatın esasını, Hz. Peygamber'in örnek hayatı ve sözleri oluşturur. Zira O, "Siz bildiklerinizle amel ederseniz, Allah size bilmediklerinizin öğretir" beyanını hakıyla yerine getiren mümtaz şahsiyettir.

Kısacası Peygamber'in (s.a.s.) lisan-ı haliyle sadece birçok hadisinde ilimle ilgili konuşmamış, hayatının her veçhesini ilâhî bilgi doğrultusunda yaşayarak, mü'minleri de bu güzellikleri yaşamaya yönlendirmiştir. Örneğin, "Âmellerinizin en hayırlısı, melikiniz/Rabbiniz katında sizi O'na hakiki manada yükselten gerçeğin kendisidir. Bu hâl, altın ve gümüş infak etmekten ve düşmanla boğaz boğaza mücadele ederek, sizin düşmanınızı, düşmanınızın sizi öldürmesinden daha faziletli olanı nedir, size haber vereyim mi? Bu gerçekte, Allah'ı, Allah'ın muradı gereğince anmaktır, yaşamaktır"¹ diyerek insanlara Allah'ın ilmi dışında hiçbir şeyin O'nu hakıyla tanıtıp, hâle dönüştürmeyeceğini söylemiştir. Hz. Ali (r.a.) Rasûlullah'a Allah'a varmanın en yakın yolunu sorduğunda, Allah'ın Rasûl'ünden şu cevabı alır: "Allah'a varmanın en yakın yolu, Allah'ı açık ve gizli olarak anarak, bilerek, tanıyarak yaşamaktır."²

Allah insanı olan kâmil insan, ancak bu yolla Peygamber'in yaşadığı bilgiyle hakikate kavuşur. İlâhî bilgiyle "Allah dostu" vasfını kazanan kişi, artık Hakk'ın gözüdür. Allah, âleme O'nunla rahmetini gönderir. O, varlığın ruhudur. Beden, nasıl ruhsuz ayakta duramazsa âlem de, bir an bile insan-ı kâmilsiz varlığını sürdüremez. Onun rahmeti bütün eşyaya ulaşır. Çünkü bütün eşyanın zuhur ve devamı Allah rızası kazanan bu insanın bilgisinin hâle dönüşmesine bağlıdır. Zira bu insan, Muhammedî Nûr'un bilgisiyle aydınlanmıştır. Bundan dolayı Muhammedî Nûr, Hakk'ın ve halkın kıblesidir. Çünkü bütün eşyanın yöneliş noktası O' dur. Zira Allah, maddî olana tecellîsi dışında mücerret olarak ne müşahade edilebilir, ne de idrak edilebilir. Allah, ancak Allah'ı hak üzere yaşayan insanlarca bilinir. O halde "Allah insan" ı, "Allah dostu" u vasfını kazanmak, Allah'a ulaşmanın ta kendisidir. İşte "Allah insanı" özelliğini kemâl manada üzerinde taşıyan Hz. Peygamberi gören Hakk'ı görmüş olur ve O'nu seven Hakk'ı sevmiş demektir. O'na itaat Hakk'a itaattir ve O'nun reddettiği, Hakk tarafından da reddedilmiş demektir. O'na acı veren Hakk'a vermiş olur. O'nun ilmi, Hakk'ın ilmine aynadır. Kısaca O'nun Zatı, Hakk'ın Zatı, vücudu Hakk'ın vücûdu, ilmi, Hakk'ın ilmidir. O, Muhammedî hakikatin ta kendisidir.

¹ İbn Mâce, *Edeb*, 53; Tirmizi, *Da'vât*, 6; Malik, *Muvatta*, Kur'ân, 24; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 190.

² Abdulvahhab Şarânî, *el-Envâru'l-Kudsiyye fî Ma'rifeti Kavâidi's-Sûfiyye*, Kahire 1987, s. 22.

Değerlendirme

Tasavvuf, Allah'tan aldığı bilgiyle insanlara, "insan" olma hakikatinin suurunu vererek, onlara bütün varlıkta, Allah'ın kitabında ve insanın kendi varlığında mevcut bulunan ilmi öğrenmenin yollarını göstermektedir. Tasavvuf, kitapta yazılı olan ilâhî veriler ışığında hareketle, evrende varlık bulan her nesne/eşyada ve insanın kendi bütünlüğü üzerinde tam bir derûnî düşünme/tefekkürle bilgiyi elde etmenin yolunu vermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'i ilâhî ilmin canlı, uygulamalı ikinci kaynağı görerek, kendisinin örnekliğinde insanlardan ilimlerini O'ndan almalarını şart koşturur. Tasavvuf, Allah'tan aldığı bilgiyle yalnızca kitapta olan hükümleri ezberlemekle bilgiye ulaşamayacağını öğretirken, insana bu konuda bir bal arısının üretkenliği, bir karıncanın çalışkanlığıyla, gereken çabayı ortaya koymayı öğretmektedir. Kitabî bilginin yönlendirmesi ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle zerreten küreye bütün varlıklardan Allah'ın ilmini öğrenmeyi, bununla Allah'ı gereği gibi tanıyıp, yaşamanın ruhunu vermektedir. Tasavvuf bu bilginin yolunu öğretirken, Allah'ın bilgisini yanlış yorumlayarak öğretenlerden tamamen farklı olarak, Allah ile insanı ilâhî özde buluşturur. Yani insanı asıl tabiatına döndürerek, Yaraticısına dokundurup, bütünleştirip hemhâl kılmaktadır. "Elest bezmi"ndeki bilgiye ulaşip Allah'a vuslatını gerçekleştiren Allah insanının, "pişme ve olma" seyrinin her merhalesinde kendisine gerekli olan bütün bilgiler görevlerini hakkıyla yerine getirerek insanı Allah'la buluşturur.

Tasavvuf, insanı ilâhî bilgiyle yoğurarak, Allah'tan gelen tüm hakikatleri ve Peygamberin hayatında hâl ile yerine getirdiği ilâhî hükümlerin sözlü ve pratik uygulamalarını doğru idrak etmeyi ve doğru bir şekilde yaşamasının yollarını gösterir. Bu bilgi, öylesine doğru bir algı ve amel vermektedir ki, bir kediye, karıncaya, köpeğe, bitkiye ya da bir taşta Allah'ça davranmanın getirdiği kazancı, sürekli namaz kılmak, oruç tutmak veya diğer ilâhî hükümleri yerine getirmekle eş değer görmektedir. Çünkü tasavvuf insanı, Allah'tan aldığı bilgiyle her daim bir eylem içinde olduğunda, Allah'ın kitabının içindeki hiçbir hükmünü bir diğerine tercih etmeden hepsini bir ve aynı değerde görmektedir. Asırlardır Allah adına bazı kesimlerce insanlara, Allah'ın hakîkî/hâlis ilmi dışında bir bilgilenmeyle kendi "din anlayışlarını" "Allah'ın dini" olarak verdiklerinde bu çevreler kendilerince bir din algısı yaratmışlardır. Öyle bir algı yaratıldı ki, Allah'ın hükümleri ve Peygamber'inin uygulamaları arasında tercihe gidilerek, "dinin direği" gibi isimlendirmelerle, bir ibadet diğer bir ibadete üstün göstermek ya da tercih etmek anlayışı insanlara hâkim olmaya başladı. Diğer taraftan bazı dinî uygulamaları diğer dinî uygulamalara az ya da çok sevaplı gibi dereceler tahsis ederek yarıştırdılar. Allah'tan gelen her hükmün, İslâm'ın/dinin bir aslı olduğu hakikati unutulmuş, insanların kolayına geleni

ya da nefislerinin hoşuna giden şeyleri gayr-i ilâhî de olsa, Allah'ın hükmü gibi insanlara empoze etmeye çalıştılar. Onun için insanlar, dört beş uygulamayı din (!) bilirken, Allah'ın binlerce hükmünü kulak ardı ettiler. Eğer insanlara, Hz. Peygamber'in amel ettiği gibi Allah'tan gelen her şeyin farz, yani yapılması zorunlu olan bir gereklilik olduğu bilgisi, tıpkı Allah'ın muradı gereğince verilmiş olsaydı, insanlar, yalnızca Allah ile bilgilenir, Peygamber'in Allah'ı yaşadığı gibi yaşarlardı.

Kaynakça

- Bursevî, İsmail Hakkı, *Şerh-i Salavât-i İbn Meşîş*, haz. Nedim Tan, İz Yayınları, İstanbul 2010.
- Chittick, William, *The Sufi Path of Knowledge Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination* Albany, State Univestiy of New York Press 1989.
- Cîlî, Abdülkerîm, *el-Kemâlâtü'l-İlâhiyye*, Kahire 1997
- Fârâbî, *Kitâbu'l- mille*, Dâru'l- Maşrık, Beyrut ts.,
- el-Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyauUlûmiddin*, Beyrut 1983.
- _____, *el-Munkızmine'd-dâlâl*, Mecmu'atu'r-resâil el-imam el-Gazâlî, Beyrut 1996.
- _____, *Risâletü'l-ledünniyye*, Mecmû'atu'r-resâil içinde, thk. İbrahim Emin Muhammed, Mektebetü't-tevfikiyye, Mısır 1328.
- _____, *Minhâcü'l-âbidîn ilâ cenneti rabbi'l-âlemin*, thk. Mahmud Mustafa Halâvî, Beyrut 2001.
- _____, *el-Mutasfâminilmi'lusûl*, Mektebetü't-tevfikiyye, Mısır 1328.
- _____, *Miyâru'l-îlim*, Mecmu'atu'r-resâil içinde, thk. İbrahim Emin Muhammed, Mektebetü't-tevfikiyye, Mısır 1328.
- Geylânî, Abdülkâdir, *Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-EnvârfimâYuhtâcu*, thk. Halid Muhammed, Dâru's-Senâbil, Dimeşk 1994.
- Hâkim, Suad, *el-Mücemû's-Sûfiyye, el-Hikmetü fî Hûdûdi'l-Kelime*, Beyrut 1981.
- el-İsbahânî, Ebû Nuaym, , *Hilyetü'l-Evliyâ*, Mektebetü'l-Hânci, Kahire 1987
- el-İsfahanî, Ragıb, *el-Müfredâd fî garibi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986.
- Izutsu,Toshiko, *İslamın Mistik Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîru'l-Kur'ân'il Mecîd*, I-VI, thk. A. Abdullah el-Kureşî Raslân, Kahire 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, Beyrut 1998.
- el-Kârî, Ali, *el-Esrâru'l- merfû'a fî'l-ahbâri'l-mevdû'a* thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, 2. Baskı, Beyrut 1986.
- el-Kelâbâzî, Muhammed b. İbrahim, *et-Ta'arruf*, Beyrut 1992.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib, *Kûtu'l-Kulûb*, thk. Nesib Mekârin, Beyrut1995
- Mevlânâ, Muhammed Celâleddîn-i Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, çev. Avni Konuk, İz Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Mesnevî-i Şerif*, çev. Veled İzbudak, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004.
- el- Muhâsibî, Hâris b. Esed, *er-Riâye lihukukillah*, Kahire 1962
- es-Sülemî, Abdurrahman, *Tabakatü's-Sûfiyye*, thk. Nureddîn Şerîbe, Halep 1986.
- Şarânî, Abdulvahhab, *el-Envâru'l-kudsiyye fî ma'rifeti kavâdi's-sûfiyye*, Kahire 1987

- Şebüsterî, Mahmûd-ı, *Gülşen-i Râz*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
- Şirvanî, Seyyid Yahya, *Şifaü'l-esrâr*, haz. Mehmet Rıhtım, Sufi Kitap, İstanbul 2011.
- Takane, Ahmed, *Baba Tahirê Hemedânî, Jıyan û Berhemî*, Aras Yayınları, Erbil 2007.